

# Kur'an İlimlerine Giriş-2\*

Muhammed bin Abdülkerim eş-Şehristânî

Çev: Ömer Dinç

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
Tefsir Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi  
omer\_dinc25@hotmail.com

Atıf

*Muhammed bin Abdülkerim eş-Şehristânî, Çev: Arş. Gör., Ömer Dinç, Kur'an İlimlerine Giriş-2, Marife, Yaz 2014, ss. 159-171*

## Râvîlerin Kur'ân'daki Sûrelerin Nüzûl Sırasıyla İlgili İhtilafları Hakkında

Sâhabe ve Tâbiûn'dan oluşan ilk nesil Kur'ân'ın sûrelerinin iniş sırası ve mushaflarda bu sûrelerin yazımının tertibi noktasında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. (Onlardan sonra gelen) ikinci nesil Hicaz, Irak ve Şam'da tedavülde olan mushaflar arasında sûre, ayet ve kelime itibarıyla farklılıkların bulunduğunu gözlemlediler; buna bağlı olarak da söz konusu mushafları dikkate almayıp bu noktada *İmam mushaf'a* başvurma hususunda fikir birliğine vardılar; bu çerçevede (imam mushaf ile sair mushaflar arasında) imlâ noktasında sözgelimi “وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا”<sup>1</sup>

ayetinin Şam ehlinin elindeki mushaflarda ‘vav’sız yazılı olmasına karşın Medine mushafında ‘vav’<sup>2</sup> ile yazılması; keza “وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ”<sup>3</sup> ayetinin Medine mushafında

\* Bu çeviri, *Marife Degisi*'nin Bahar 2013 yılı birinci sayısında yayımlanan “Kur'an İlimlerine Giriş” tercümesinin devamı mahiyetindedir. Ayrıca Şehristânî'nin tefsirini tahkik edip neşreden yazarın bu fasılda zikrettiği dipnotlar tercümede yeri geldikçe gösterilmiştir. Bizim tarafımızdan eklenen dipnotlarda (Çev.) işareti yer almaktadır. Bu çeviriye katkısını esirgemeyen Doç. Dr. M. Emin Maşalı'ya da teşekkürü bir borç biliriz.

<sup>1</sup> Bakara 2/116.

<sup>2</sup> *el-Mebânî* isimli eserin müellifi yukarıda zikredilen bu ihtilafın Şam ve Irak Mushaflarında olduğunu zikretmektedir. Zira Abdullah b. Âmir قَالُوا şeklinde okurken, Iraklılar ise وَقَالُوا şeklinde okumaktadırlar.

Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 118.

<sup>3</sup> Bakara 2/132.

‘elif’<sup>4</sup> ile sair mushaflarda ‘elif’siz; “سَارِعُوا” kelimesinin Medine mushafında ‘vav’sız<sup>5</sup> yazılması, yine Medine mushafında “فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّي حَمِيدٌ”<sup>6</sup> şeklinde yazılı olan ayetin diğer mushaflarda “هُوَ الْعَنِّي” şeklinde yazılı olması, aynı mushafta “مَجْرِي مَحْتَهَا”<sup>7</sup> şeklinde ‘vav’siz<sup>8</sup> olması ile “وَالزُّبُرِ” ve “بِالزُّبُرِ”<sup>9</sup> farklılığı gibi küçük farklılıklar bulunduğunu gözlemlediler.

Söylendiğine göre istinsah edilen mushaf Übeyy b. Ka’b’a sunulduğunda, o bu mushafta üç harfte değişiklik yapmıştır: Zira “لَمْ يَسْنَهُ” yerine “لَمْ يَسْنَهُ” yazmıştır. Mushafta “فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ” şeklinde iken onu “فَمَهْلُ” olarak yazmış; yine mushafta “لَا” şeklinde iken onu “لَا” yazmıştır. “تَبْدِيلَ لِحَلْقِ اللَّهِ” şeklinde iki ‘lâm’ ile yazılı iken ‘lâm’lardan birini silmiştir.

Kur’an imlâsında mutata olan imla şeklinin ötesinde bir imlaya sahip olan yerlerden bazıları şunlardır: “يَوْمَ يَأْتِ”<sup>10</sup>, “وَمَا كُنَّا نَبْعُ”<sup>11</sup>, “سَدَّغُ”<sup>12</sup>, “وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ”<sup>13</sup>.

Yine “فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا” ve “مَا لِهَذَا الرَّسُولِ”, “مَالِ هَذَا الْكِتَابِ”, “مَالِ هَؤُلَاءِ” şeklinde Kur’an’ın dört yerinde edatlar ayrı olarak yazılmışlardır.<sup>14</sup>

Keza “الْمَلَأُ”<sup>15</sup> kelimesi bazı yerlerde ‘vav’ ve ‘elif’ ile yazılmıştır. Yine “مِنْ نَبَاٍ” cümlesinde (نَبَاٍ kelimesi) ‘hemze’den sonra bir ‘yâ’ ziyadesiyle yazılmıştır. “مِنْ تَلْقَاءِ”<sup>17</sup> da ‘hemze’ sonrasında ‘vav’ ile yazılmıştır.

<sup>4</sup> el-Mebânî isimli eserin müellifi yukarıda zikredilen bu ihtilafın iki noktada olduğunu zikretmektedir: Medineliler ile Şamlılar arasında elif konusundaki ihtilaf yazım hususundadır. Zira Medineliler “أَوْصَى وَ” şeklinde yazarlarken, Şamlılar ise “وَأَوْصَى وَ” biçiminde yazarlar. İkinci husus ise okuma noktasındadır. Şam ehlinin karisi olan Abdullah b. Âmir, “وَأَوْصَى وَ” şeklinde, Iraklılar ise elif olmadan kelimeyi okurlar.

<sup>5</sup> el-Mebânî isimli eserin müellifi yukarıda zikredilen bu ihtilafın Şam ve Irak Mushaflarında olduğunu zikretmektedir. Zira Abdullah b. Âmir “سَارِعُوا” şeklinde vavsız okurken, Iraklılar ise “سَارِعُوا” biçiminde okumaktadırlar. Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 117, 118.

<sup>6</sup> Lokman 31/12.

<sup>7</sup> Tevbe 9/100.

<sup>8</sup> el-Mebânî isimli eserin müellifi yukarıda zikredilen bu ihtilaf hakkında bir açıklamada bulunmamaktadır.

<sup>9</sup> el-Mebânî isimli eserin müellifi yukarıda zikredilen bu ihtilafın Şam ve Irak Mushaflarında olduğunu zikretmektedir. Zira Abdullah b. Âmir “بِالزُّبُرِ” şeklinde okurken, Iraklılar ise “be” harfi olamadan okumaktadırlar. Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 118.

<sup>10</sup> Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 151. Genellikle burada ve kendisinden sonraki kelimelerde ‘lame’l-fiil’ zikredilmektedir.

<sup>11</sup> Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 152; Dâni, *el-Mukni*, s. 108.

<sup>12</sup> Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 152; Dâni, *el-Mukni*, s. 108.

<sup>13</sup> Bk. Jeffery, *Mukaddimetân*, s. 152; Dâni, *el-Mukni*, s. 108.

<sup>14</sup> Bk. ed-Dâni, *el-Mukni*, s. 75, “Maktu ve Mevsul Faslı”.

<sup>15</sup> Tıpkı Allah’ın şu sözünde olduğu gibi قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ (Mü’minun 23/24) Burada الْمَلَأُ ifadesi vav ve elif yazılmıştır.

<sup>16</sup> Nitekim Allah’ın şu sözünde olduğu gibi “وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاٍ” ifadesi hemzeden sonra ya ile yazılmıştır. Bk. İbn Ebî Dâvûd, *el-Mesâhif*, s. 107.

tır. “وَمِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ”<sup>17</sup> da ‘hemze’ sonrasında ‘vav’ ile yazılmıştır. “مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي”<sup>18</sup>, “بَيْنَاهَا”<sup>19</sup> ve “وَأَنَا” kelimelerinde de bu tarz yazım farklılıkları mevcuttur.

Nahl sûresindeki “لَاذْبَحْهُ”<sup>20</sup>, Tevbe sûresindeki “وَلَاَوْضَعُوا”<sup>20</sup> ve Âl-i İmrân’daki “لَا تَتَّبِعْنَاكُمْ”<sup>21</sup> ifadeleri<sup>21</sup> de elif ziyadesiyle yazılmışlardır.

Bu ve buna benzer yazımlarla ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur: “Bu yerlerin bazıları Kureyş lehçesi üzere yazılmış, bazılarının yazımı ise Huzely ve Hâris b. Ka’b lehçeleri doğrultusunda olmuştur. Muhtemelen Kur’ân’ı istinsah eden kimse, mushafın imlasını daha renklendirmek amacıyla muhtelif kabilelerin lehçesel özelliklerini bir arada sunuyordu. Bu durum kimi lehçelerde gözlemlenen imâle, idgâm, ğunne, tefhîm, terkîk gibi (lehçesel) hususlarla benzerlik arz etmektedir.

Efendimiz’in (s.a) “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir.”<sup>22</sup> hadisi hakkında şöyle denilmiştir: “Bu hadiste, kelimelerin taşımış olduğu cihetler kastedilmektedir. Bu vecihler ise yedi kıraat imamının kelimelerin *imâle*, *işmam* ve *idgâm* gibi durumlarda ihtilafa düştüğü yerlerdir.”

Bu hususla alakalı olarak başka bir yorum da şudur: “Hadisteki yedi harf hususu, Allah’ın kullarına sağladığı bir kolaylık olması yönüyle, yedi dildeki farklılığa hamledilmiştir. Zira her kavmin dili, genel akışı içinde olduğu gibi devam ediyordu. Bundan dolayı Allah Teâlâ, Kur’ân’ın okunmasını kullarına bir rahmet ve şefkat olsun diye kolaylaştırdı.”

Bu çerçevede şöyle bir yorum da dillendirilmiştir: “Bu yedi harften maksat, Kur’ân’ın yedi tür yorumudur. Zira Efendimiz (s.a) şöyle demiştir: “Her ayetin bir zahiri bir de batını vardır.”. İşte Peygamberimiz ayetlerin bu batınını “hurûf” şeklinde isimlendirmiştir. Çünkü her şeyin harfi, onun sonu ve nihayet bulunduğu sınırı

<sup>17</sup> ed-Dânî şöyle söylemektedir: “Bazı Mushaflarda وَلَاَوْضَعُوا biçiminde elif olmadan yazılırken, bazılarında ise لَاَوْضَعُوا ve لَاَوْضَعُوا şeklinde elifle yazılmaktadır.” Bk. Dâni, *el-Mukni*, s. 94. İbn Atiyye de bu hususla alakalı şunları zikretmektedir: “لَاذْبَحْهُ ve وَلَاَوْضَعُوا ve buna benzer ifadeler, elif ziyadesine en çok ihtiyaç duyulan kelimeleridir. اَذْبَحَ ifadesindeki elif, yemin lam’yla karıştırıldığından dolayı, elif harfinin اذْبَحَ fiilinden munkatı ve zayi olduğu zannedilmiştir. Bundan dolayı iki fiile ilave edilmesi için, elif harfi ziyade olarak yazılmıştır. Bu durum da te’kid içeren ifadeler için böyle devam etmiştir.” Jeffery, *Mukaddimetan*, s. 142.

<sup>18</sup> Al-i İmrân 167. ayetteki ifade mevcut Mushaflarda şu şekilde yazılmaktadır: “قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ بَيْنَا وَلَا تَتَّبِعْنَاكُمْ”<sup>22</sup>

<sup>19</sup> Ayrıca Zerkeşi’nin “Arap olmayanların Kur’ân’ı Yazması (Kitabeti)” başlığı altında zikrettiklerine bakılabilir. Zerkeşi, *el-Burhân* I, 380 vd.

<sup>20</sup> Buhârî, VI, 185; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 211.

<sup>21</sup> Buhârî, VI, 185; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 211.

olmaktadır. Buna göre “hurûfu’l-meânî” ifadesi “manaların kendisinde son buldu-ğu/tükendiği sınırlar” anlamına gelmektedir. Zira harfler, zahir olan anlamaların dışarıda bırakmaksızın batını manalar ve sırların da zarfıdır, dolayısıyla lafzın doğrudan işaret etmediği, ibare ve kelimenin de kendisi için vazedilmediği şeyle-re/anamlara da delalet ederler. Nasip olursa bu hususa ileride değineceğiz.

Sonra şurası bir gerçek ki, Kur’ân’ın nüzul tertibi sûre sûre, ayet ayet vahiyle tayin edilmiş olup bu husus, elinde sahîh rivayetler ve açık nasslar bulunan seçkin âlimlerin dışındakilerin vakıf olamayacağı hususlardandır. Kur’ân’ın iniş sıralaması hakkında yegâne bilgi sahibidirler. Nakledilen sûreler konusuna gelince, nasıl oluyor da farklı rivayetler üzerinden nâzil oluyor? Bir kısım sûreler Medenî, bir kısım sûreler Mekkîdir. Peki, bu farklılıklar beş farklı mushafa nasıl yazılmıştır? Kur’ân’ın tertibi hususunda râviler arasında ortaya çıkan bu farklılıkları tek bir tabloda top-layarak, bu ihtilafları gördük ve netice itibariyle bu farklılıkları olduğu gibi aktar-dık. Bu hususu nakleden kimsenin bununla alakalı hiçbir sorumluluğu bulunma-maktadır. Ayrıca biz bu bahiste bu farklılıklara, uzun, orta, ve kısa sûreleri de dâhil ettik.

Bu rivayeti aktardığımız kişilerin hepsi sikâ (güvenilir) kimselerdir. Rivayet-lerin aktarılmış olduğu kitapların hepsi muteberdir. Bu mesele etrafında şüpheler yer almamaktadır.<sup>23</sup> Sen muhtemelen diğer tefsîr kitaplarının içerisinde bu farklı-lıkları bulamazsın. Tefsîr kitapları bu farklılıklardan yoksundur. Bu müfessirlerin bu farklılıkları bilmeyip onlara itimat etmediklerinden değil. Bu konuyla uğraşmanın faydasının az olup ondan alıkoyan önemli şeylerin çokluğundan kaynaklanmakta-dır. Ben, sûrelerin Mushaflardaki farklı dizilişini tabloya bulduğum şekliyle aktar-dım. Allah doğruyu ve hayrı en iyi bilendir.

Tablo 1: Nüzul Sırasına Göre Tertip Edilen Mushaflar/Rivayetler<sup>24</sup>

| Mukatil b. Sülayman’ın <sup>25</sup> Ricâ-linden | Mukatil yoluyla Hz. Ali’ den | İbn Abbas | İbn Vakıd <sup>26</sup> | Cafer es-Sadık |
|--------------------------------------------------|------------------------------|-----------|-------------------------|----------------|
| İkra’                                            | İkra’                        | İkra’     | İkra’                   | İkra’          |
| Nun                                              | Nun                          | Nun       | Nun                     | Nun            |
| Ve’d-Duha                                        | Müzzemmil                    | Ve’d-Duha | Müzzemmil               | Müzzemmil      |
| Müzzemmil                                        | Müddessir                    | Müzzemmil | Müddessir               | Müddessir      |
| Müddessir                                        | Tebbet                       | Müddessir | Tebbet                  | Tebbet         |
| Tebbet                                           | Kuvvirat                     | Fatiha    | Kuvvirat                | Kuvvirat       |
| Kuvvirat                                         | A’la                         | Tebbet    | A’la                    | A’la           |
| A’la                                             | Leyl                         | Kuvvirat  | Leyl                    | Leyl           |

<sup>23</sup> يَطُورُ بَيْتِء ifadesi etrafında dolaşmak ve ona yaklaşmak anlamındadır. Bk. Ebu’l-Fadl, Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, طور mad. الجناب ifadesi de yan ve avlu anlamında kullanılmaktadır.

Bk. İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, جنب mad.

<sup>24</sup> Asıl metinde sıra, sure ve ebced hesabına göre numaralar zikredilmektedir. Ancak biz sadece sure isimlerini sırayla ve metinde nasıl zikredildiyse ona göre vermeyi uygun gördük. (Çev.)

<sup>25</sup> Bu mukaddimenin yedinci faslında Mukatil b. Süleyman’ın biyografisine ayrıntılı olarak yer verilecektir.

<sup>26</sup> Asıl ismi Hasan b. Vakıd el-Mervezî. Kendisi müfessir bir kimsedir. Bu zatın biyografisi de yedinci faslında zikredilecektir.

|                       |                       |                    |                    |                    |
|-----------------------|-----------------------|--------------------|--------------------|--------------------|
| Fecr                  | Ve'd-duha             | Leyl               | Duha               | Duha               |
| Elem neşrah           | Elem neşrah           | Fecr               | Elem neşrah        | Elem neşrah        |
| er-Rahman             | Asr                   | Elem neşrah        | Asr                | Asr                |
| Kevser                | Kevser                | er-Rahman          | Adiyat             | Adiyat             |
| Tekasür               | Din (Maun)            | Asr                | Kevser             | Kevser             |
| Din (Maun)            | Kafirun               | Kevser             | Tekasür            | Tekasür            |
| Fil <sup>27</sup>     | Fil                   | Tekasür            | Din (Maun)         | Din (Maun)         |
| Kâfirun               | İhlas                 | Din (Maun)         | Kafirun            | Kafirun            |
| İhlas                 | Tekasür               | Fil                | Fil                | Fil                |
| Necm                  | Necm                  | Kafirun            | Felak              | Felak              |
| el-A'mâ (Abese)       | el-A'mâ (Abese)       | İhlas              | Nas                | Nas                |
| Şems                  | Kureyş                | Necm               | İhlas              | İhlas              |
| Buruc                 | Karia                 | el-A'mâ (Abese)    | Necm               | Necm               |
| Tin                   | Kiyame                | Kadr               | Abese              | Abese              |
| Kureyş                | Hümeze                | Şems               | Kadr               | Kadr               |
| Karia                 | Mürselat              | Buruc              | Şems               | Şems               |
| Kiyame                | Kaf                   | Tin                | Buruc              | Buruc              |
| Hümeze                | Tarık                 | Kureyş             | Tin                | Tin                |
| Mürselat              | Kamer                 | Karia              | Kureyş             | Kureyş             |
| Kaf                   | Sad                   | Kiyame             | Karia              | Karia              |
| Beled                 | Cin                   | Hümeze             | Kiyame             | Kiyame             |
| Tarık                 | Yasin                 | Mürselat           | Hümeze             | Hümeze             |
| Kamer                 | Furkan                | Kaf                | Mürselat           | Mürselat           |
| Sad                   | Melaïke (Fâtır)       | Beled              | Kaf                | Kaf                |
| Araf                  | Meryem                | Tarık              | Beled              | Beled              |
| Cin                   | Taha                  | Kamer              | Tarık              | Tarık              |
| Yasin                 | Vakıa                 | Sad                | Kamer              | Kamer              |
| Furkan                | Şu'ara                | Araf               | Sad                | Sad                |
| Melaïke (Fâtır)       | Neml                  | Cin                | Araf               | Araf               |
| Meryem                | Kasas                 | Yasin              | Cin                | Cin                |
| Taha                  | Hud                   | Furkan             | Yasin              | Yasin              |
| Şu'ara                | Yusuf                 | Melaïke (Fâtır)    | Furkan             | Furkan             |
| Neml                  | Hacc                  | Meryem             | Melaïke (Fâtır)    | Melaïke (Fâtır)    |
| Kasas                 | En'am                 | Taha               | Meryem             | Meryem             |
| Benî İsrail           | Saffat                | Şu'ara             | Taha               | Taha               |
| Yunus                 | Lokman                | Neml               | Vakıa              | Vakıa              |
| Hud                   | Sebe                  | Kasas              | Şu'ara             | Şu'ara             |
| Yusuf                 | Rum                   | Benî İsrail        | Neml               | Neml               |
| Hicr                  | Kadr                  | Yunus              | Kasas              | Kasas              |
| En'am                 | Ve's-Şemsü            | Hud                | Benî İsrail        | Benî İsrail        |
| Saffat                | Buruc                 | Yusuf              | Yunus              | Yunus              |
| Lokman                | Tin                   | Hicr               | Hud                | Hud                |
| Sebe                  | Mü'min                | En'am              | Yusuf              | Yusuf              |
| Elif Lam mîm es-Secde | Hâ mîm es-Secde       | Saffat             | Hicr               | Hicr               |
| Hamîm el-Mü'min       | Duhan                 | Lokman             | En'am              | En'am              |
| Hâ mîm es-Secde       | Ha mîm ayn sin kaf    | Sebe               | Saffat             | Saffat             |
| Ha mîm ayn sin kaf    | Casiye                | Zümer              | Lokman             | Lokman             |
| Zuhruf                | Ahkaf                 | Mü'min             | Sebe               | Sebe               |
| Duhan                 | Kehf                  | Hâ mîm es-Secde    | Zümer              | Zümer              |
| Casiye                | Elif lam mîm es-Secde | Ha mîm ayn sin kaf | Mü'min             | Mü'min             |
| Ahkaf                 | Enbiya                | Zuhruf             | Ha mîm es-Secde    | Ha mîm es-Secde    |
| Zariyat               | Nahl                  | Duhan              | Ha mîm ayn sin kaf | Ha mîm ayn sin kaf |
| Gaşiye                | Nuh                   | Casiye             | Zuhruf             | Zuhruf             |
| Kehf                  | İbrahim               | Ahkaf              | Duhan              | Duhan              |
| Nahl                  | Tur                   | Zariyat            | Casiye             | Casiye             |
| Nuh                   | Mülk                  | Gaşiye             | Ahkaf              | Ahkaf              |
| İbrahim               | Hakka                 | Kehf               | Zariyat            | Zariyat            |

<sup>27</sup> Bu sureyle ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Fil ve Kureyş sureleri birbirinden ayırt edilmeksizin okunur.” Duha ve İnşirah sureleri için de Hz. Peygamber'den benzer bir rivayet aktarılmıştır.

|                      |                |                       |                       |                       |
|----------------------|----------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|
| Enbiya               | Mearic         | Nahl                  | Gaşiye                | Gaşiye                |
| Mü'minun             | Nebe           | Nuh                   | Kehf                  | Kehf                  |
| Rad                  | Naziat         | İbrahim               | Nahl                  | Nahl                  |
| Tur                  | Zariyat        | Enbiya                | Nuh                   | Nuh                   |
| Mülk                 | İnşakkat       | Mü'minun              | İbrahim               | İbrahim               |
| Hakka                | İnfatarat      | Rad                   | Enbiya                | Enbiya                |
| Mearic               | Zümer          | Tur                   | Mü'minun              | Mü'minun              |
| Nebe                 | Ankebut        | Mülk                  | Elif lam mîm es-Secde | Elif lam mîm es-Secde |
| Naziat               | Yunus          | Hakka                 | Tur                   | Tur                   |
| İnfatarat            | Hicr           | Mearic                | Mülk                  | Mülk                  |
| İnşakkat             | Mü'minun       | Nebe                  | Hakka                 | Hakka                 |
| Rum                  | Mutaffifin     | Naziat                | Mearic                | Mearic                |
| Ankebut              | Enfal          | İnfatarat             | Nebe                  | Nebe                  |
| İnsan                | Bakara         | İnşakkat              | Naziat                | Naziat                |
| Zümer                | Al-i İmran     | Rum                   | İnfatarat             | İnfatarat             |
| Vakıa                | Nisa           | Ankebut               | İnşakkat              | İnşakkat              |
| Mutaffifin           | Maide          | Mutaffifin            | Rum                   | Rum                   |
| Fatiha               | Ahzab          | Bakara                | Ankebut               | Ankebut               |
| Bakara <sup>28</sup> | Mümtahine      | Enfal                 | Mutaffifin            | Mutaffifin            |
| Enfal                | Hadid          | Al-i İmran            | Bakara                | Bakara                |
| Al-i İmran           | Muhammed       | Haşr                  | Enfal                 | Enfal                 |
| Haşr                 | Rad            | Ahzab                 | Al-i İmran            | Al-i İmran            |
| Ahzab                | Rahman         | Nur                   | Ahzab                 | Ahzab                 |
| Nur                  | İnsan          | Mümtahine             | Mümtahine             | Mümtahine             |
| es-Samed             | Talak          | Fetih                 | Nisa                  | Nisa                  |
| Fetih                | Lem Yekun      | Nisa                  | İza zülzilet          | İza zülzilet          |
| Nisa                 | Şems           | İza zülzilet          | Hadid                 | Hadid                 |
| İza zülzilet         | İza zülzilet   | Hacc                  | Muhammed              | Muhammed              |
| Asr                  | Nasr           | Hadid                 | Rad                   | Rad                   |
| Hacc                 | Nur            | Muhammed              | Rahman                | Rahman                |
| Hadid                | Münafikun      | İnsan                 | İnsan                 | İnsan                 |
| Muhammed             | Mücadele       | Talak                 | Talak                 | Talak                 |
| Talak                | Hucurat        | Lem yekun             | Lem yekun             | Lem yekun             |
| Kadr                 | Lime tuharrimu | Cuma                  | Haşr                  | Haşr                  |
| Lem yekun            | Cuma           | Elif lam mîm es-Secde | Nasr                  | Nasr                  |
| Cuma                 | Saff           | Münafikun             | Nur                   | Nur                   |
| Münafikun            | Tevbe          | Mücadele              | Hacc                  | Hacc                  |
| Mücadele             | Felak          | Hucurat               | Münafikun             | Münafikun             |
| Hucurat              | Nas            | Lime tuharrimu        | Mücadele              | Mücadele              |
| Lime tuharrimu       | Fetih          | Tegabün               | Hucurat               | Hucurat               |
| Tegabun              | Karia          | Saf                   | Lime tuharrimu        | Lime tuharrimu        |
| Saf                  | Adiyat         | Maide                 | Saf                   | Saf                   |
| Maide                | Araf           | Tevbe                 | Cuma                  | Cuma                  |
| Tevbe                | Benî İsrail    | Nas                   | Tegabün               | Tegabün               |
| Nasr                 | Gaşiye         | Vakıa                 | Fetih                 | Fetih                 |
| Adiyat               |                | Adiyat                | Tevbe                 | Tevbe                 |
| Felak                |                | Felak                 | Maide                 | Maide                 |
| Nas                  |                | Nas                   |                       |                       |

Bu tabloda Cafer es-Sadık, Fatiha suresini zikretmemiştir. Kendisi bu husus hakkında şöyle demiştir: “Fatiha ve Bakara sûreleri tek bir cüz içindedir. Bu iki surenin tamamı tek bir sure gibidir”. Muavvizeteyn sureleri de (bu mushafta) haşiye şeklinde zikredilmiştir.

<sup>28</sup> Bu sureye kadar zikredilen surelerin tamamı Mekki'dir. Ancak Mekki surelerin sonuncusu hakkında ihtilaf ortaya çıkmıştır. İbn Abbas Mekke'de son nazil olan surenin Ankebut olduğunu zikrederken, Mücahid'den aktarılan bir rivayete göre Mekke'de nazil olan son sure Mutaffifin'dir.

İbn Vakıd mushafında ise Fatiha suresi düşmüştür. Bu mushaf ile Cafer es-Sadık'ın mushafı arasındaki yegâne ihtilaf Fatiha suresi üzerinde olmuştur.

Hz. Ali'nin mushafında ise Maide, Zuhurf, Tegabün ve Beled sureleri düşmüştür.

Tablo 2: Mushaf Tertibine Göre Surelerin Dizilişi

| Hiz. Osman'ın Mushafı | İbn Mesud <sup>29</sup> Mushafı | Ubey b. Kab <sup>30</sup> Mushafı | Muhammed b. Halid el-Berki <sup>31</sup> Rivayeti | İbn Vadih'in <sup>32</sup> Tarihi'nden |
|-----------------------|---------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------------------------|----------------------------------------|
| Fatiha                | Fatiha                          | Fatiha                            | Ümmü'l-Kitab                                      | Fatiha                                 |
| Bakara                | Bakara                          | Bakara                            | Bakara                                            | Bakara                                 |
| Al-i İmran            | Nisa                            | Nisa                              | Meryem                                            | Yusuf                                  |
| Nisa                  | Al-i İmran                      | Al-i İmran                        | Zuhurf                                            | Ankebut                                |
| Maide                 | Araf                            | En'am                             | Duhan                                             | Rum                                    |
| En'am                 | En'am                           | Araf                              | Casiye                                            | Lokman                                 |
| Araf                  | Maide                           | Maide                             | Ahkaf                                             | Elif lam mîm Secde                     |
| Enfal                 | Yunus                           | Yunus                             | Muhammed                                          | Ha mîm es-Secde                        |
| Tevbe                 | Tevbe                           | Enfal                             | Fetih                                             | Zariyat                                |
| Yunus                 | Nahl                            | Tevbe                             | Fecr                                              | İnsan                                  |
| Hud                   | Hud                             | Hud                               | Beled                                             | Naziat                                 |
| Yusuf                 | Yusuf                           | Meryem                            | Şems                                              | Küvvirat                               |
| Rad                   | Kehf                            | Şuara                             | Leyl                                              | İnfatarat                              |
| İbrahim               | Beni İsrail                     | Hacc                              | Duha                                              | İnşakkat                               |
| Hicr                  | Enbiya                          | Yusuf                             | Elem neşrah                                       | Ala                                    |
| Nahl                  | Taha                            | Kehf                              | Tin                                               | İkra'                                  |

<sup>29</sup> Müfessirler bahsinde biyografisi hakkında bilgi verilecektir. İbn Mesud'un Mushaf'ındaki surelerin dizilişiyle alakalı başka bir rivayet de bulunmaktadır. İbn Nedim bu rivayeti Fazl b. Şâzân'dan nakletmektedir. Bk. İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 29. Bu hususla alakalı İbn Nedim'in aktardığı rivayeti Suyutî de İbn Eşte-Cerîr b. Hamid tarihiyle nakletmektedir. Bk. Suyutî, *el-İtkân* I, 66.

<sup>30</sup> Müfessirler bahsinde biyografisi hakkında bilgi verilecektir. İbn Nedim, Ubey b. Kab'ın mushafı hakkında Fazl b. Şâzân'dan naklen peşi sıra başka rivayetler de aktarmaktadır. Bk. İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 29.

<sup>31</sup> Asıl ismi Ebu Abdullah Muhammed b. Halid b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ali el-Kummî. Bu zat Hadis alanında meşhur olmuş önemli âlimlerden birisidir. Ayrıca İmam Kazım ve Rıza döneminde yaşamış olup, İmam Cevad dönemine de yetişmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *et-Tabsıra*, *el-Mehâsin*, *er-Ricâl*, *Kitabu't-Tenzîl*, *Kitabu't-Tefsir*, Bk. Sadr, *Te'sisu's-Şî'a*, s. 259, 330; Tûsî, *el-Fihrist*, s. 118.

<sup>32</sup> Ahmed b. Ebu Yakub b. Vadih. Bilinen ismiyle Yakubî. İslam coğrafyasını doğu ve batı olmak üzere her yerini dolaşmıştır. Yazdığı tarih kitabında kendisinin Şii olduğunu zikreder. Kendisi haricinde uzak durduğu pek çok hususu eserinde zikretmektedir. Hicrî 278 yılında vefat etmiştir.

|                       |                    |                    |                    |            |
|-----------------------|--------------------|--------------------|--------------------|------------|
| Benî İsrail           | Mü'minun           | Nahl               | İkra'              | Lem yekün  |
| Kehf                  | Şu'ara             | Zuhruf             | Al-i İmran         | Al-i İmran |
| Meryem                | Saffat             | Benî İsrail        | Saffat             | Hud        |
| Taha                  | Ahzab              | Zümer              | Sad                | Hicr       |
| Enbiya                | Hacc               | Taha               | Zümer              | Hacc       |
| Hacc                  | Kasas              | Enbiya             | Duhan              | Araf       |
| Mü'minun              | Nahl <sup>33</sup> | Kasas              | Ha mîm es-Secde    | Duhan      |
| Nur                   | Nur                | Mü'minun           | Ha mîm ayn sin kaf | Rahman     |
| Furkan                | Enfal              | Sebe               | Hucurat            | Hakka      |
| Şuara                 | Meryem             | Ankebut            | Kaf                | Mearic     |
| Neml                  | Ankebut            | Furkan             | Zariyat            | A'ma       |
| Kasas                 | Rum                | Mü'min             | Tur                | Şems       |
| Ankebut               | Yasin              | Rad                | Amme yetesaelun    | Kadir      |
| Rum                   | Furkan             | Kasas              | Naziat             | Zülzilet   |
| Lokman                | Hicr               | Neml               | Abese              | Hümeze     |
| Elif lam mîm es-Secde | Rad                | Saffat             | Inna enzalnahü     | Fil        |
| Ahzab                 | Sebe               | Sad                | Lem yekün          | Yunus      |
| Sebe                  | Melaike            | Yasin              | Nisa               | Nisa       |
| Melaike (Fatır)       | İbrahim            | Hicr               | Rum                | Nahl       |
| Yasin                 | Sad                | Ha mîm ayn sin kaf | Lokman             | Mü'minun   |

<sup>33</sup> Abdullah b. Mesud'un sure sıralamasında Nahl suresi daha önce zikredilmesine rağmen burada tekrar zikredilmiştir. Burada Nahl suresi yerine Neml suresinin yazılması daha doğrudur. Biz bu düzeltmeyi Nahl suresinin Mekki bir sure olduğu hususundaki icmaya binaen tashih ettik. Bu tashihten sonra İbn Eşe'nin rivayeti de bu sıralamaya daha uygun düşecektir.

|                    |                       |                       |                       |                    |
|--------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|--------------------|
| Saffat             | Muhammed              | Rum                   | Elif lam mîm es-Secde | Yasin              |
| Sad                | Lokman                | Zuhruf                | Ahzab                 | Ha mîm ayn sin kaf |
| Zümer              | Zümer                 | Ha mîm es-Secde       | Sebe                  | Va'kia             |
| Mümin              | Mü'min                | İbrahim               | Melaik                | Melaik             |
| Ha mîm es-Secde    | Zuhruf                | Melaik                | Yasin                 | Müddessir          |
| Ha mîm ayn sin kaf | Secde (Fussilet)      | Feth                  | Necm                  | Din (Maun)         |
| Zuhruf             | Ha mîm ayn sin kaf    | Muhammed              | Kamer                 | Tebbet             |
| Duhan              | Ahkaf                 | Hadid                 | Hakka                 | İhlas              |
| Casiye             | Casiye                | Nuh                   | Mearic                | Nasr               |
| Ahkaf              | Duhan                 | Ahkaf                 | Nuh                   | Karia              |
| Muhammed           | Fetih                 | Kaf                   | Cin                   | Buruc              |
| Fetih              | Hadid                 | Duhan                 | A'la                  | Tin                |
| Hucurat            | Haşr                  | Lokman                | Gaşiye                | Nahl               |
| Kaf                | Elif lam mîm es-Secde | Casiye                | Maide                 | Maide              |
| Zariyat            | Kaf                   | Mücadele              | Furkan                | Yunus              |
| Tur                | Talak                 | Mülk                  | Şuara                 | Rad                |
| Necm               | Hucurat               | Elif lam mîm es-Secde | Neml                  | Meryem             |
| Kamer              | Mülk                  | Rahman                | Kasas                 | Şu'ara             |
| Rahman             | Tegabün               | Va'kia                | Ankebut               | Zuhruf             |
| Vakia              | Münafikun             | Cin                   | Rahman                | Hucurat            |

|                |                |                |                |             |
|----------------|----------------|----------------|----------------|-------------|
| Hadid          | Cuma           | Necm           | Vakı'a         | Kaf         |
| Mücadele       | Saf            | Mearic         | Talak          | Kamer       |
| Haşr           | Cin            | Müzzemmil      | Lime tuharrimu | Mümtehine   |
| Mümtehine      | Nuh            | Müddessir      | Mülk           | Talak       |
| Saf            | Mücadele       | Kamer          | Nun            | Beled       |
| Cuma           | Mümtehine      | Tur            | İnsan          | Elem neğrah |
| Münafikun      | Lime tuharrimu | Zariyat        | Mürselat       | Adiyat      |
| Tegabun        | Rahman         | Nun            | İza zülzilet   | Kevser      |
| Talak          | Necm           | Hakka          | Adiyat         | Kafirun     |
| Lime tuharrimu | Zariyat        | Haşr           | En'am          | En'am       |
| Mülk           | Tur            | Mümtehine      | Taha           | Beni İsrail |
| Nun            | Kamer          | Mürselat       | Enbiya         | Enbiya      |
| Hakka          | Hakka          | Nisa           | Hacc           | Furkan      |
| Mearic         | Vakı'a         | İnsan          | Mü'minun       | Kasas       |
| Nuh            | Nun            | Kiyame         | Nur            | Mü'min      |
| Cin            | Naziat         | Küvvirat       | Hadid          | Mücadele    |
| Müzzemmil      | Mearic         | Naziat         | Mücadele       | Haşr        |
| Müddessir      | Müddessir      | Talak          | Haşr           | Cuma        |
| Kiyame         | Müzzemmil      | Tegabün        | Mümtehine      | Münafikun   |
| İnsan          | Mutaffifin     | A'ma           | Karia          | Nun         |
| Mürselat       | A'ma           | Mutaffifin     | Tekasür        | Cin         |
| Nebe           | İnsan          | İnşakkat       | Asr            | Mürselat    |
| Naziat         | Kiyame         | Tin            | Hümeze         | Duha        |
| A'ma           | Mürselat       | İkra'          | Fil            | Nuh         |
| Küvvirat       | Nebe           | Hucurat        | Kureyş         | Tekasür     |
| İnfitar        | Küvvirat       | Münafikun      | A'raf          | A'raf       |
| Mutaffifin     | İnfarata       | Cuma           | İbrahim        | İbrahim     |
| İnşakkat       | Gaşiye         | Lime tuharrimu | Hicr           | Kehf        |
| Büruc          | A'la           | Fecr           | Nahl           | Nur         |
| Tarık          | Leyl           | Beled          | Beni İsrail    | Sad         |
| A'la           | Fecr           | Leyl           | Kehf           | Zümer       |
| Gaşiye         | Buruc          | İnfatarat      | Saf            | Casiye      |
| Fecr           | İnşakkat       | Şems           | Cuma           | Muhammed    |
| Beled          | İkra'          | Buruc          | Münafikun      | Hadid       |
| Şems           | Beled          | Tarık          | Tegabün        | Müzzemmil   |
| Leyl           | Duha           | A'la           | Müzzemmil      | Kiyame      |
| Duha           | Tarık          | Gaşiye         | Küvvirat       | Nebe        |
| Elem neğrah    | Adiyat         | Saf            | Eraeyte        | Gaşiye      |
| Tin            | Din (Maun)     | Lem yekun      | Kevser         | Fecr        |
| İkra'          | Karia          | Duha           | Kafirun        | Leyl        |

|              |              |              |            |                     |
|--------------|--------------|--------------|------------|---------------------|
| Kadir        | Lem yekün    | Elem neşrah  | Nasr       | Nasr                |
| Lem yekün    | Şems         | Karia        | Enfal      | Enfal               |
| İza zülzilet | Tin          | Tekasür      | Tevbe      | Tevbe               |
| Adiyat       | Hümeze       | Asr          | Yunus      | Taha                |
| Karia        | Leyl         | Hümeze       | Hud        | Sebe                |
| Tekasür      | Kureyş       | İza zülzilet | Yusuf      | Melaik              |
| Asr          | Tekasür      | Adiyat       | Rad        | Saffat              |
| Hümeze       | Kadir        | Fil          | Müddessir  | Ahkaf               |
| Fil          | İza zülzilet | Kadir        | Kiyame     | Fetih               |
| Kureyş       | Asr          | Kafirun      | Infatarat  | Tur                 |
| Din (Maun)   | Nasr         | Nasr         | Mutaffifin | Necm                |
| Kevser       | Kevser       | Tebbet       | İnşakkat   | Saf                 |
| Kafirun      | Kafirun      | Kureyş       | Buruc      | Tegabün             |
| Nasr         | Tebbet       | Din (Maun)   | Tark       | Talak               |
| Tebbet       | İhlas        | Kevser       | Tebbet     | Lime tuharrimu      |
| İhlas        |              | İhlas        | İhlas      | Mutaffifun          |
| Felak        |              | Felak        | Felak      | Nas                 |
| Nas          |              | Nas          | Nas        | Felak <sup>34</sup> |

*Kitabu'l-İstiğnâ fî Suverî'l-Kur'ân*<sup>35</sup> isimli eserde Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed er-Râzî'den aktarıldığına göre; *Tuvel*<sup>36</sup> olan yedi sûre şunlardır: “Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En'am, Araf, yedincisi ise Enfal sûresidir.

es-Seb'u'l-Mesânî olan sûreler: Bunlar yedi sure olup ilki Yunus sûresi, sonuncusu ise Nahl sûresidir. Diğerleri ise sırayla; Hud, Yusuf, Rad, İbrahim, Hicr sûreleridir. Uzun olan yedi sûre, Kur'ân'ın başında bulunmaktadır. Seb'u'l-Mesânî olan sûreler ise gerek uzunlukları gerekse taşıdıkları anlamlar itibariyle bu yedi uzun sûrenin ardından gelmektedirler. Bir görüşe göre ise es-Seb'u'l-Mesânî Fatiha sûresidir. Çünkü Fatiha her namazda tekrar tekrar okunmaktadır. Yine Fatiha suresinden sonra gelen sekiz uzun surenin anlamı onun/Fatiha'nın içeriğinde yer almaktadır ki bu husus ileride gelecektir.

<sup>34</sup> Nüşhada bu satırdan sonra, eğik bir biçimde Ubey b. Kab'ın mushafında yer alan iki sure Hafz ve Hul' sureleri yer almaktadır. Nitekim bu sureler peşi sıra şöyle geçmektedir:

اللهم إنا نستعينك نثني عليك بخير نخلع و نترك من يفجرك بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
اللهم إياك نعبد و لك نصلي و نسجد واليك نسعى ونحفذ نخشى عذابك و نرجو رحمتك ان عذابك بالكفار ملحق

<sup>35</sup> Bu eser *Kitabu'l-İstiğnâ* olarak görünmektedir. Ancak meşhur olan ismi, *el-İstiğnâ fî ilmi'l-Kur'ân*. Benzer bir durum *Tefsiru'l-Udfu'vî* içinde geçerlidir. Müellifi, Muhammed b. Ahmed el-Mukri en-Nahvî'dir. Hicrî 388 senesinde vefat etmiştir. Tefsirini 120 cilt hacminde telif etmiştir. Bu eserini 12 yıl zarfında ortaya çıkarmıştır. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* I, 79, 331.

<sup>36</sup> الطول ifadesinin çoğulu الطول'dur. Müennesi ise الاطول'dur. Bu sureler bu isimle isimlendirilmiştir. Zira bunlar Kur'an'ın en uzun sureleridir. Bk. Tabersî, *Mecme'u'l-Beyân* I, 14.

*Miûn* olan sûreler ise; “İsra suresiyle başlayıp Mü’minun suresiyle son bulan İsrâ, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya, Hacc ve Mü’minun sûrelerinden ibarettir.<sup>37</sup> Bu sûrelere “miûn” denmiştir. Çünkü bu sûrelerden her biri yüz veya o civarda bir ayeti içermektedir ve yedi uzun sureden sonra gelirler.

Mufasssal surelere gelince, bulunduğu üzere bu sureler kısa oldukları, hemen peşlerinden bir başka sure gelmesi sebebiyle “mufasssal” olarak isimlendirilmişlerdir. Bir görüşe göre ise, bu surelere ‘mufasssal’ denmesinin sebebi onların ‘beyan’ı ve ‘tafsîli açıklamayı’ içeriyor olmasından dolayıdır. Bu görüşlerden ilki daha doğrudur. Çünkü mufasssal sureler diğer surelerden beyan ve tafsil yönüyle fazla değildir.

*el-Muhtâr fî’l-Kıraât* isimli eserde, Ebû Bekir Muhammed b. Musa es-Seydelânî’den aktarıldığına göre es-seb’ut-tuvel (yedi uzun sure) şu yedi suredir: “Bakara, Al-i İmran, Nisa Araf, En’am, Maide, Yûnus.” Ebu Ubeyde şöyle demiştir: “Enfal suresi, *Mesânî* olan surelerdendir ki bu sure Medine’de nazil olan ilk surelerin arasında yer almaktadır. Yunus suresi ise Mekke’de nazil olmuştur.<sup>38</sup>

*Miûn* olan sureler on bir tanedir. Bunlar: Berâe, Nahl, Hud, Yusuf, Kehf, İsrâ, Enbiya, Taha, Mü’minûn, Şuara ve Saffât sureleridir.

Mesânî olan sureler ise 20 tanedir. Bunlar: Ahzab, Hacc, Neml, Kasas, Nur, Enfal, Meryem, Ankebût, Rum, Yasin, Hicr, Rad, Furkan, Sebe, Fatır, İbrahim, Sad, Muhammed, Lokman ve Zümer sureleridir.

(Huruf-u mukatta harflerinden olan) ‘Ha Mîm’ ile başlayan sureler 7 tanedir. Bunlar: Mü’min, Zuhruf, Fussilet, Şura, Duhan, Ahkaf ve Casiye sureleridir.

Mümtehine olan sureler 14’tür. Bunlar: “Fetih, Hadid, Haşr, Secde, Kaf, Talak, Hucurat, Mülk, Teğabûn, Münafikûn, Saff, Cin, Nuh ve Mücadile sureleridir.

Mufasssal sureler ise 49 sureden ibarettir ki bunları Ebû Bekir Muhammed b. Musa es- Seydelânî tek tek saymıştır.

*Kitabu’l-İstiğnâ*’da geçen bir hadiste Resulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “Bana Tevrat’ın yerine es-Sebu’l-Tuvel, İncil’in yerine *miûn*, Zebur’un yerine ise *mesânî* verilmiştir, mufasssal olan surelerle ise ben (önceki peygamberlerden) ayrıcalıklı kılındım.<sup>39</sup>

Saîd b. Cübeyr “*Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi ayeti (Fatihayı) ve yüce Kur’ân’ı verdik.*”<sup>40</sup> ayeti hakkında şöyle demiştir: “Buradaki seb-i mesânî, seb-i tuvel/yedi uzun suredir ki bunlar Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En’am, Araf, ve Yunus sureleridir. Nitekim Yunus sûresi (bu yüzden) “es-Sâbia” diye isimlendirilmiştir.”<sup>41</sup>

<sup>37</sup> Tabersî, *Mecmeu’l-Beyan, (Mukaddime)*, I, 14.

<sup>38</sup> Suyutî, *el-İtkân*, I, 65.

<sup>39</sup> Bu rivayetin lafızları farklılık göstermektedir. Bk. es-Suyutî, *el-İtkân*, I, 58; Tabersî, *Mecme’u’l-Beyân, (Mukaddime)*, I, 14; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru’l-Envâr fî Ahbâr-i Eimmeti’l-Ethâr, Müessesetü’l-Vefâ*, Beyrut 1983, LXXXIX, s. 27.

<sup>40</sup> Hicr 15/87.

<sup>41</sup> Ayette zikredilen “mesani” ifadesinin Fatiha suresi olduğu da zikredilmektedir. Tabersî ve bunu nakleden İmamlarımızdan birisi de bu görüşü zikretmiştir. Bk. Tabersî, *Mecme’u’l-Beyân*, I, 14.

Yahya b. Haris ed-Dinârî de benzer şeyler söylemiş ve şunu eklemiştir:  
“Enfal ve Berae sureleri *Tuval* surelerden sayılmazlar.”

## Kaynakça

- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Begâ, Beyrut 1987.
- Dânî, Ebu Amr Osman b. Saîd, *el-Mukni fî Marifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*, thk. Muhammed Ahmed Rahman, Dimeşk H. 1359.
- Ebu Ali Fazl b. Hasan, Tabersî, *Mecme'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslamiyye, Tahran ty.
- İbn Ebî Dâvûd, *el-Mesâhif*, Brill Matbaası, Londra 1937.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut H. 1374.
- İbn Nedim, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Matbaatu Camiatu Tahrân, yy. H. 1350.
- Jeffery, Arthur, *Mukaddimetân fî Ulumi'l-Kur'ân -Mukaddimetu'l-Mebâni ve Mukaddimetu İbn Atiye*, Matbea'tu's-Sünnenti'l-Muhammediyye, Kahire 1954.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah er-Rûmî, *Keşfü'z-Zunûn anî'l-Kütübi'l-Esâmi ve'l-Fünûn*, Daru'l-Fikr, yy. 1982.
- Meclisî, Muhammed, *Bihâru'l-Envâr fî Ahbâr-i Eimmeti'l-Ethâr*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut 1983.
- Sadr, Seyyid Hasan *Te'sisu's-Şî'a li ulumi'l-İslam*, Şirketü'n-Neşr ve't-Tıbbâ'a'l-İrakiyyeti'l-Mahdûde, Tasvîru Menşûrâti'l-Alemî, Tahran ty.
- Suyutî, Celâleddin, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'l-Hicaziyyeti'l-Misriyye, Kahire H.1368.
- Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *el-Fihrist*, Menşûrâti'l-Mektebeti'l-Radaviyye, Necef ty.
- Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh Bedreddîn, *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire H.1376.